

השבועה שנשבע משה ליתרו

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֵתֵר חֹתְנֵוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֲלֶכָה נָא וְאֲשׁוּבָה אֵל אַחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הַעוֹדִים חַיִּים וַיֹּאמֶר יֵתֵרוֹ לְמֹשֶׁה לָךְ לְשָׁלוֹם: (שמות ד יח).¹

שמות רבה פרשה ד סימן א – משה יעלה בהר ה'

"וילך משה וישב אל יתר חותנו" – זהו שכתוב: "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו: נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשון נפשי ולא נשבע למרמה" (תהלים כד ג-ד). מי יוכל לעלות בהר ה'? מי שיש בו מדות הללו וכולן נאמרו במשה.

"נקי כפים" – זה משה, שנאמר: "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר טז טו) – אם נטל חמור משלהן מה שנה מן הליסטים?² אלא כך אמר משה: כל אותן המסעות שהיינו נוסעים במדבר, לא אמרתי לאחד מהן שיטול דבר משלי ויטעון על חמורו...³

"ובר לבב" – זה משה שלא הלך בשליחותו של הקב"ה עד שנתברר על עסקיו, שנאמר: "הנה אנכי בא אל בני ישראל... ואמרו לי מה שמו? מה אומר אליהם?".⁴

"אשר לא נשא לשון נפשו" – זה נפשו של מצרי שלא הרג את המצרי עד שעמד עליו ודרגו וראה שחייב מיתה.⁶

"ולא נשבע למרמה" – זה משה, כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו. וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו. זהו שכתוב: "וישב אל יתר חותנו".⁷

שמות רבה (שנאן) פרשה א סימן לג – משה נשבע ליתרו

"ויואל משה לשבת את האיש" (שמות ב כא) – ר' יהודה אמר: שנשבע לו, ואין "ויואל" אלא לשון שבועה, שנאמר: "ויואל שאול את העם" (שמואל א יד כד). ולמה השביעו? אמר לו: יודע אני שיעקב אביכם, כשנתן לו

¹ הסתיימה ההתגלות בסנה. לאחר סירובים חוזרים ונשנים, מקבל משה על עצמו, לבסוף, את השליחות (אם כי לא בחדווה רבה ורק לאחר שהקב"ה כועס עליו, ראו פרק ד פסוקים יג-יז וגם הסכמה ברורה לא שמענו שם). לאן מועדות פניו? מהי תחנתו הראשונה? מדין. להיפרד מחותנו שהטיב עמו ולקחת איתו את אשתו וילדיו. ואולי גם להחזיר את הצאן אל נווהו ולהעביר את התפקיד למישהו אחר. ראו דברינו [ומשה היה רועה](#) בפרשה זו. האם יש כאן משהו יוצא דופן? האם מישהו ציפה שיתנהג אחרת? למשל, שיעזוב הכל וילך ישר למצרים? בלי להיפרד ואו בלי לקחת את אשתו וילדיו? שיברח כמו שיעקב ברח מלבן?

² מה שנה מן הליסטים – במה שונה משה מכל ליסטים אחר? אם כל מה שעשה משה שלא גנב חמור ממישהו בישראל, מה חידוש הוא? מה בכך מזכה אותו לעלות בהר ה'? ראו גלגול הביטוי במדרשים מאוחרים יותר: "וכי מה הניח משה לקפחים וגנבים?" (מדרש שמואל (בבב) פרשה יד, ילק"ש שמואל א רמז קיא).

³ אפשר לטעון קצת אחרת, כפי שהסבירו רוב המדרשים והפרשנים על הפסוק בפרשת קרח: "לא חמור אחד מהם נשאתי", שבדין היה למשה לקבל את הוצאותיו מקופת הציבור ולא היה צריך להוציא מכספו הפרטי. ראו רש"י שם שמקשר פסוק זה לתחילת השליחות בה אנו עוסקים: "אפילו כשהלכתי ממדין למצרים והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור, והיה לי ליטול אותו החמור משלהם, לא נטלתי אלא משלי". ומקורו הוא כנראה מדרש במדבר רבה יח י, פרשת קרח: "לא חמור אחד מהם נשאתי - מה שהיה דרכי ליטול לא נטלתי מהם. בנוהג שבעולם, אדם שהוא עושה בהקדש נוטל שכרו מן ההקדש ואני בשעה שהייתי יורד מן מדין למצרים היה דרכי ליטול מהן חמור שבשביל צרכיהם ירדתי ולא נטלתי. וכן שמואל הצדיק אמר (שמואל א יב) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי". אך לא כולם נהגו כך, ראו מסכת ברכות דף י ע"ב: "ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה - אמר אביי ואיתימא רבי יצחק: הרוצה ליהנות - יהנה כאלישע, ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר: ותשובתו הרמתה כי שם ביתו". ראו דברינו [שמואל](#) וכן [לא חמור אחד מהם נשאתי](#) בפרשת קרח.

⁴ נתברר על עסקיו - עד שלא ברר בדיוק מהם שליחותו ותפקידו המדויקים ומה חלקו בהנהגה מול חלקו של אהרון ואחרים. ראו ויקרא רבה יא ה שביטוי זה נאמר גם על אברהם ומיוסד על הפסוקים בשמואל ב כב: "עם חסיד תתחסד ... ועם עקש תתפל".

⁵ כתוב בפסוק "נפשו" עם וא"ו, אבל הקרי הוא "נפשי". ובמקומות רבים במקרא כתוב וא"ו וההיגוי הוא חיריק, כמו "הוא".

⁶ הקשר לעשרת הדברות, כולל הפסקה הבאה, הוא ברור וגלוי: לא תחמוד, לא תשא, לא תגנוב וכו'. והוא חד ביותר ב"לא תרצה". מי יעלה בהר ה' ויביא את לוחות הברית שכתוב בהם לא תחמוד, לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ולא תרצה! מי שהתנסה ברצה, אמנם על פי דין. ראו גם הקשר בין משה ומצוות ערי המקלט: "מי שאכל את התבשיל הוא יודע את טעמו" בדברינו [משה וערי המקלט](#) בפרשת ואתחנן.

⁷ ראו רש"י על הפסוק שלנו: "וישב אל יתר חתנו" - ליטול רשות, שהרי נשבע לו. ושבעה שמות היו לו רעואל, יתר, יתרו, קני, חובב, חבר, פוטיאל". מה עניין אזכור שבעה שמותיו של יתרו כאן? לרמז על שבועה? לומר שאין להתחכם ולומר שזה לא אותו האיש. הוא האיש, הוא חותנו של משה שנשבע לו. עכ"פ למדנו שמשה נשבע ליתרו ולא יכל ללכת ולעשות שליחותו של הקב"ה ולהוציא את ישראל ממצרים עד שיתרו יתיר לו את שבועתו. וגם לא יכל לעלות להר סיני ולהוריד תורה לעם ישראל לולא שנתן לו יתרו רשות. הוא יתרו שבא לבקר את משה ערב מתן תורה ומלמדו סדרי דין ומשפט. הוא יתרו שלא הניח עבודה זרה בעולם שלא עבדה (מכילתא יתרו) ושפיטם עגלים לעבודה זרה (בבא בתרא קט ע"ב). ראו דברינו [יתרו הוא חובב הוא רעואל](#) בפרשת יתרו. ועדיין לא למדנו, מהי אותה שבועה? על מה בדיוק נשבע משה ליתרו והיכן?

לבן בנותיו, נטלן והלך לו חוץ מדעתו. שמא אני נותן לך את בתי, את עושה כך? מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה בתו.⁸ ור' נחמיה אומר: קבל עליו ללון עמו, ואין ויואל אלא לשון לינה, שנאמר: "הואיל נא ולין" (שופטים יט ו). ורבותינו אומרים: קבל עליו לרעות צאנו.⁹

רש"י בראשית יח לא – רציתי, הסכמתי, בקשתי

הנה נא הואלתי דבר – רציתי, כמו (שמות ב כא) ויואל משה.¹⁰

מסכת נדרים דף סה עמוד א – במדין נדרת, במדין יתירו לך

תניא: המודר הנאה מחבירו – אין מתירין לו אלא בפניו. מנא הני מילי? אמר רב נחמן, דכתיב: "ויאמר ה' את משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך". אמר לו: במדין נדרת – לך והתר נדרך במדין. דכתיב: "ויואל משה", אין אלה אלא שבועה.¹¹

שמות רבה פרשה ד סימן ב – נפשו חייב לו

"וילך משה וישב אל יתר חותנו". זהו שכתוב: "בְּכָל יַתַּר אֶהְיֶה לְךָ לְצָרָה יְנֻלְדִי" (משלי יז יז) – מי היה אֶהְיֶה לְךָ? זה יתרו שקבל למשה שהיה בורח מפני פרעה. מכאן אתה למד: מי שקבל על עצמו לעשות מצוה, אין אותה מצוה פוסקת מביתו. מצותו של יתרו שקבל בתוך ביתו גואל שברח מפני השונא, עמד מביתו שקבל לשונא שברח מפני הגואל...¹²

ובשעה שאמר לו הקב"ה: "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", אמר לו: ריבון העולם, איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן; ומי שהוא פותח פתחו לחברו, נפשו חייב לו. וכן אתה מוצא באליהו בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה. התחיל מתחנן ואומר: "הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה?" (מלכים א יז כ).¹³ ... וכן אליהו היה לו להחיות אבותיו כמו בן הצרפית אלא שמסר נפשו על אכסניא

⁸ השבועה היא שלא יקח את בתו ציפורה ואולי גם את נכדיו בלי רשות, כמו שאומר לבן ליעקב: "הבנות בנותי והבנים בני". כעת, כאשר משה נמלט מחרב פרעה והוא במצוקה – באנלוגיה ברורה ליעקב שנמלט מחרב עשו – ימצא מקלט בבית יתרו, אך אח"כ ישוב למצרים בהזדמנות הראשונה. אך איזו מן חובה היא, לגור בבית החם עד מותו? האם זה היה המנהג בימי קדם? ושוב, אגב משה, אנו שומעים ביקורת על יעקב. כבר התפרסם הדבר אצל בני קדם שהעברים לוקחים את משפחתם ממשפחת האב בלי רשות! אבל אחרי הביקורת הסמויה על יעקב, כאן העניין חמור יותר, משום שאצל יעקב לא שמענו שנשבע על כך ללבן, רק הלך בלי להיפרד ממנו "וגנב" את בנותיו. וכאן, אומר המדרש הייתה שבועה, אין "ויואל" אלא לשון שבועה. וכן הוא במדרשים רבים אשר גם אם דנים בנושא אחר, מסתמכים על פסוק זה בפשטות "ויואל" הוא מלשון שבועה. ראו למשל מדרש שכל טוב להלן. ההוכחה משאול (ראו שמואל א יד כד: "וַיֵּאָל שְׂאוּל אֶת הָעֵם לְאֹמֶר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֵאֵל לְחֵם עַד הָעָרֶב וְנִקְמָתִי מֵאִיבֵי") היא ברורה. שם גם כל הפרשה מתמקדת בכך שיונתן עבר על השבועה והעם פדה אותו (גם זו פרשה מעניינת שיש לדון בה). אבל אצלנו, אין זה הפשט. הפשט הוא: הואיל – הסכים, התרצה.

⁹ לא כולם מסכימים עם דרשת ר' יהודה. לפי ר' נחמיה ורבותינו, אין כאן לשון שבועה, אבל קבלה. שאגב גם היא צורה של שבועה או נדר (ראו גמרא שבועות לו ע"א, תוספתא שבועות פרק ג הלכה ז ועוד). בכל מקרה יש כאן מחויבות, גם אם מחויבות פשוטה "שקבל עליו לרעות את צאנו" וכעת הוא מבקש להפסיק את רעיית הצאן וללכת לרעות את ישראל. ראו דברינו [מוצא שפתיך תשמור ועשית](#) בפרשת כי תצא.

¹⁰ כך גם בפירוש רד"ק בשמואל ב ז כט – תפילת דוד: "הואל וברך את בית עבדך – ענין רצון וחפץ כמו ויואל משה הואל נא ולין הנה נא הואלתי". וכך גם בפירוש מצודות בשופטים יז יא: "ויואל הלוי לשבת את האיש" שמפנה ל"ויואל משה" בפרשתנו. כך גם במרבית פרשני המקרא על הפסוקים בשמואל א יב כב: "כי הואיל ה' לעשות אתכם לעם", הושע ה יא: "כי הואיל ה' אֶחָרִי צֹר", איוב ו ט: "וַיֵּאָל אֱלֹהִים וַיִּדְרָגֵנִי וְעוֹד". כולם כפשט וכלשון ימינו שהואיל הוא הסכים – התרצה – ביקש – רצה. אך המדרש בשלם וכמוהו מדרשים רבים נוספים. ראו מדרש תנחומא כאן שגם הוא מפרש שמשה נשבע ליתרו "שלא יעשה לו כמו שאמר לבן ליעקב אם תענה את בנותי". ובמדרש אגדה (בבב): "ויואל משה – שנשבע לו כמו שנשבע יעקב ללבן, דכתיב אם תענה את בנותי – מתשמיש המטה". ובמדרש תהלים פרק כד ("מי יעלה בהר ה'"): "מלמד שנשבע משה ליתרו שלא יחזור למצרים שלא ברשותו". אם בשביל להגן על בתו, אם בשביל להגן על משה, או שסתם רצה בבן לאחר שבע בנות, יתרו אינו מוכן לקבל את משה כפליט זמני עד יעבור זעם, או כאורח נטה ללון, אלא דורש ממנו מחויבות ארוכת טווח. ומשה מסכים. וגם אם הייתה זו הסכמה בשעת לחץ ומצוקה (כפי שאכן יש שטוענים ולכן לדעתם השבועה רפויה) – היא מחייבת והיא בגדר שבועה.

¹¹ ובעמוד קודם לומדת הגמרא מהמקרה של משה עוד הלכה: את אופן [התרת נדרים](#) ש"פותחים בנולד", היינו שאחת הדרכים להתיר נדר הוא היוצרות מצב חדש שלא היה קודם לכן (שטיינזלץ שם). והובאו הדברים להלכה, ראו ר"ן ורא"ש במסכת נדרים שם וכן בבית יוסף יורה דעה סימן רכח. ויש שמקשרים את הפסוק "כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" לעניין הנודר בשעת צרה שאולי גם בכך יש פתח למשה. ראו פירוש הר"ן בגמרא נדרים שם: "משה רבינו לא היה נשבע, אלא מתוך שהיה ירא מדתו ואבירם ולפיכך פתח לו הקב"ה: כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך". ובאנו לנושא המורכב של הנודר בשעת צרה שיש שמקלים בשל כך (ראו ש"ך יורה דעה סימן רכח) ויש שאדראבא מחמירים מאד (שולחן ערוך שם). ב"ך וב"ן כך, ראו בהמשך הגמרא שם את הסיפור על צדקיהו מלך יהודה שהערים על נבוכדנצר וחזר בו משבועה שנשבע על ע"י שנשאל לסנהדרין על שבועתו, וסופו שהוא והסנהדרין שהתירו לו התבזו ובושו במעשיהם. כל זאת, בהשוואה עם משה שעמד בדיבורו ובה לבקש את רשותו והיתרו של יתרו.

¹² בקטע שהשמטנו כאן, מפליג המדרש בשבחה של יעל אשת חבר הקיני שהיא מצאצאי יתרו שהרגה את סיסרא.

¹³ ראו הטענות הקשות של האשה הצרפית כנגד אליהו בפרק דרבי אליעזר פרק לב: "להזכיר עוונתי" וזה נושא לפעם אחרת.

שלו. לכך אמר משה לפני הקב"ה: קבלני יתרו ונהג בי כבוד איני הולך אלא ברשותו, לכך כתיב: "וילך משה וישב אל יתר חותנו".¹⁴

שמות רבה פרשה ד סימן ד – לאן הלך משה אחרי מעמד הסנה

"וילך משה וישב אל יתר חותנו" - לא היה צריך לומר אלא "וישב משה". אלא אמרו רבותינו: בתחילה הלך אצל פרעה בשליחותו של הקב"ה ואחר כך: "וישב אל יתר חותנו". שכך אמר הקב"ה: אם יאמר לך יתרו כלום מן השבועה, אמור לו: בעל השבועה התיר אותי מן נדרי. לכך: וילך משה ואח"כ: וישב אל יתר חותנו.¹⁵ בנו של רבי חייא הגדול אמר: לא הלך אצל פרעה עד שהתיר לו יתרו את נדרו, ואם תאמר למה נאמר "וילך משה"? להיכן הלך? שהלך ליטול אשתו ובניו. אמר לו יתרו: להיכן אתה מוליכן? אמר לו: למצרים. אמר לו: אותם שהם במצרים מבקשין לצאת ואת מוליכן?¹⁶ אמר לו: למחר הן עתידין לצאת ולעמוד על הר סיני לשמוע מפי הקב"ה "אנכי ה' אלהיך" ובני לא ישמעו כמו הם? מיד: "ויואמר יתרו למשה לך לשלום" - אמר לו: לך לשלום ותיכנס לשלום ותבוא לשלום.¹⁷

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דעמלק פרשה א -

"ואת שני בניה וגוי נכריה",¹⁸ ר' יהושע אומר: ארץ נכריה היתה לו ודאי.¹⁹ ר' אלעזר המודעי אומר: בארץ נכריה [נכר יח].²⁰ אמר משה, הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם.²¹ שבשעה שאמר משה ליתרו: תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו: קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה. אמר לו: מהו? אמר לו בן שיהיה לך תחילה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו.²² אמר לו: הישבע

¹⁴ כאן אין שבועה ואף לא קבלה ולא מנימוסי קדם שהחונן מחזיק בחתן, רק מנהג דרך ארץ של גמול על הכנסת אורחים ועל מתן מקלט למי שנרדף ע"י פרעה, תוך נטילת סיכון לא מבוטל שהרי פרעה מלך המעצמה הגדולה ביקש את נפשו של משה (ויתרו עצמו ברח מפרעה, גמרא סוטה יא ע"א). אי אפשר לצאת בראש מסע גאולה של עם מתוך כפיות טובה של הכנסת אורחים. בבחינת, "גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה" (גמרא שבת קכז ע"א, אברהם והמלאכים בתחילת פרשת וירא).

¹⁵ ראו גם פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק ד: "וילך משה וישב אל יתר חתנו. ולמה? ליקח את אשתו ואת בניו: ד"א שב אל יתר חותנו להתיר לו השבועה שעשה, מיד קשר הקב"ה ענן במדין והתיר לו נדרו, שנאמר: ויואל משה (שמות ב כא): אל יתר. בתחילה שמו יתרו, וכאשר דברה שכינה עם משה נתמעטה כבוד יתרו ונקרא יתר, כי לא היה כדאי יתרו למשה". ויש עוד כמה מדרשים מהם ניתן ללמוד מעין זלזול ביתרו והתערבות של הקב"ה להתרת השבועה של משה ליתרו. ואולי רק הקלה בהיתר הנדר יש כאן כפי שהסברנו בהערה 11 לעיל על הגמרא בנדריים, ראו שוב פירוש הר"ן שהבאנו שם. עכ"פ נראה שמדרשים אלה הם במיעוט. זאת ועוד, הרעיון שהקב"ה התיר למשה את השבועה, שלא על דעת יתרו, יחד עם זה שמהלך למצרים ובעקבות הכבדת השעבוד חזר ליתרו והחזיר את אשתו וילדיו ליתרו למשמרת (ונפגשו מחדש ערב מתן תורה) – קשה לחיבור. גנבת את דעת חותנך ועכשיו אתה מחזיר לו למשמרת את בתו ואת נכדיו? ראו שמות רבה ה יט: "כיון שגזר כן, הלך משה למדין ועשה שם שישה חודשים ואהרון היה יושב במצרים. ואותה שעה החזיר משה את אשתו ובניו למדין". משה הולך שלא מדעתו של יתרו וכשהוא שוב במצוקה חוזר ומחזיר את אשתו ובניו למדין?! אכן, נראה שזו דעת מיעוט חריגה.

¹⁶ יתרו לא הצליח לשכנע את משה שלא לקחת איתו את אשתו וילדיו למצרים, אבל אהרון כן. ראו מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א במפגש אהרון ומשה: "אמר לו: משה, היכן היית כל השנים הללו? אמר לו: במדין. אמר לו: מה טף ונשים אלו עמך? אמר לו: אשתי ובני. אמר לו: ולאן אתה מוליכים? אמר לו למצרים; אמר לו: על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו?! באותה שעה אמר לצפורה: לכי לבית אביך. ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה, לכך נאמר: אחר שילוחיה". ומי מביא בסוף את בניו של משה אליו ערב מתן תורה? יתרו.

¹⁷ ומכאן מקור לדעה שאין אומרים לאדם שנפרדים ממנו: לך בשלום, אלא לך לשלום (גמרא ברכות סד א). בנו של ר' חייא הגדול מחזיר אותנו לדעה הדומיננטית במדרשים שמהלך לא הלך מחוץ לדעתו של יתרו וכאמור בהערה הקודמת הדבר מסתדר היטב עם לקיחת ציפורה והילדים למצרים והחזרתם בעקבות הכבדת השעבוד. גם הרצון להביא את הילדים למעמד הר סיני מתגשם, בסופו של דבר, בעזרת יתרו. הוא שמביא את אשתו של משה ובניו למעמד הר סיני. עוד על הליכת משה למצרים וחזרתו, אבל תוך כיבוד השבועה ליתרו, ראו קטעי מדרשים - גניזה (מאן) יב. קטע ממדרש לשמות עמוד צה: "וילך משה. מהוא וילך וישב? שהלך למצרים ואחר כך חזר למדין: דבר אחר: וילך משה, אצל חמיו להתיר נדרו, ששנו: המודר הנייה מחבירו בפניו לא יתירנו שלא בפניו. למה? שלא יחשדנו על שבועת שוא. לפי כך חזר משה להתיר נדרו. ומניין שנדר משה ליתרו? אלא בשעה שבא משה אצל יתרו אמר לו: תן לי ציפורה בתך לאשה, שהיה משה רואה מעשיה נאים. אמר לו יתרו: מה את מבקש לעשות כשם שעשה יעקב זקנך, שהלך אצל לבן וגנב דעתו וברח לו חוץ מדעתו? ... מבקש את שאתן לך לצפורה? הישבע לי שאין את יוצא לך חוץ מדעתך, אחר כך אני אתן אותה לך. מיד נשבע, ויואל משה לשבת: אחר כך ויתן לו את צפורה בתו - משנשבע לו, נתנה לו ... לא עשה, אלא כיון שנגלה עליו הכתוב ואמר לו שילך בשליחותו למצרים לגאול את ישראל, אמר לו: ריבוננו שלעולם, אין את שנשבעתי ליתרו שאיני הולך לי חוץ מדעתך, צריך אני לילך ולהתיר את נדרי, אלך ואטול את רשותו. הלך משה".

¹⁸ הפתיחה כאן קצת משובשת או מקוצרת. ראו בפתיחת המדרש כפי שמובא בשכל טוב (בובר) שמות פרק יח: "כי אמר גר הייתי בארץ נכריה - כענין שנאמר: נכריה עבודתו (ישעיה כח כא)". ראו הפסוק בישיעיהו: "כִּי קָהָר פְּרָצִים יָקוּם ה' כְּעֶמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָז לְעִשׂוֹת מַעֲשָׂהוּ יִרְמָשׂוּ וְלַעֲבָד עֲבָדְתוֹ וְלַעֲבָד עֲבָדְתוֹ יִכְרְהוּ עֲבָדְתוֹ".

¹⁹ מדין היא ארץ נכריה למי שבא ממצרים ועוד מבית פרעה. ראו דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות.

²⁰ שניכר שם יח, שם, שמה מביא את שם ה' לארץ מדין. אבל האם איננו שומעים כאן גם גִּיכָר ליה, מתנכר ליה?

²¹ משה הולך כאן בדרכו הסלולה של אברהם אבינו. ראו דברינו [דרכו של אברהם לאמונה בבוא עולם](#) בפרשת לך לך וכן דברינו [בין משה לאבות](#) בפרשת וראו. אבל בדרך לאמונה זו יש למשה "תחנה" של עבודה זרה ודרשתו של ר' אלעזר המודעי מאד מורכבת.

²² קיבל עליו בעל כורחו, מדגיש מדרש שכל טוב הנ"ל שמיוסד כאמור על מדרש המכילתא.

לי, וישבע לו, שנאמר: "ויואל משה" (שמות ב כא) - אין אָלָה אלא לשון שבועה שנאמר: "ויואל שאול את העם לאמר" (שמואל א יד כד), וכתוב: "ויואל נעמן הוואל וקח ככרים" (מלכים ב ה כג). לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד: "ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה וגוי וירף ממנו וגוי".²³

מדרש תנאים לדברים ג כד – משה מבקש התרת שבועה נוספת

"אתה החילות" - אתה התרתה לי נדרי. בשעה שאמרת לי: "לך והוצא את ישראל ממצרים" (שמות ג י), אמרת לי לפניך: איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני אז מאצלו, שנאמר: "ויואל משה לשבת את האיש" ואין הוֹאָלָה אלא שבועה, שנאמר: "ויואל שאול את העם" (שמואל א יד כד). ריבונו של עולם, כשם שהתרתה לי ואמרת: "לך שוב מצרים" (שמות ד יט), אף עכשיו התר נדרך שאכנס לארץ ישראל. אמר לו הקב"ה: רב לך. אתה היה לך רב שיתיר את נדרך.²⁴

בראשית רבה פרשה ק סימן י – יש למשה עבר²⁵

שישה זוגות שנותיהן שוות ... משה והלל הזקן. ר' יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא. משה עשה בפלטין של פרעה ארבעים שנה ובמדין (ובמדבר) ארבעים שנה ושימש את ישראל ארבעים שנה. הלל הזקן עלה מבבל והוא בן ארבעים שנה, ושימש חכמים ארבעים שנה ושימש את ישראל ארבעים שנה. רבי יוחנן בן זכאי עשה פרגמטיא ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה, שימש את ישראל ארבעים שנה. ר' עקיבא עשה בור ארבעים שנה ולמד תורה ארבעים שנה ושימש את ישראל ארבעים שנה.²⁶

שבת שלום מחלקי המים

²³ וציפורה מצילה את משה בכך שהיא מלה את הבן (גרשום או אליעזר, ראו דברינו [בדרך במלון](#) בפרשת שמות). הגענו לשבועה אחרת שנשבע משה ליתרו שנדרשת גם היא מהפסוק "ויואל משה". משה נשבע שבנו הבכור יוקדש לעבודה זרה! רבו המדרשים על פרשה "עלומה" זו וגם מקצת מהפרשנים נחרדו עליה מאד. ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד, נוסח ב פרק לו, גמרא בבא בתרא קט ע"ב, שיר השירים רבה ב ג ועוד. ראו שמות רבה א לב שאדרבא, יתרו הוא שמאס בעבודה זרה "וביסר עליה והרהר לעשות תשובה עד שלא בא משה. וקרא לבני עירו ואמר להם: עד עכשיו הייתי משמש אתכם מעתה זקן אני בחרו לכם כומר אחר עמד והוציא כלי תשמישי עבודת כוכבים ונתן להם הכל, עמדו ונדוהו שלא יזדקק לו אדם ולא יעשו לו מלאכה ולא ירעו את צאנו". ולפיכך נדרפו בנותיו והיה לו חיבור מידי עם משה. ומשם ממשיך שם שמות רבה לסימן לג שראינו לעיל שהשבועה הייתה עניין לקיחת הבנות. אבל עפ"י המכילתא בצירוף דרשות אחרות של חז"ל, שני בניו היו למשה: גרשום שיצא לעבודה זרה ואליעזר שמוזהה עם אחד מגדולי התנאים אליעזר בן הורקנוס (במדבר רבה יט ז, דברינו [משה, ר' אליעזר ופרה אדומה](#) בשבת פרה). וכבר הרחבנו בנושא גרשום שיצא לעבודה זרה – בנו יונתן - בדברינו [פסל מיכה](#) במיוחדים.

²⁴ מקור מדרש זה הוא בספרי דברים פסקא כז. בסוף שליחותו, בסוף ימיו, מבקש משה שהקב"ה יתיר את השבועה שנשבע שלא ייכנס לארץ. השבועה שעמדה כנגד תחילת השליחות הותרה, למה לא תותר כעת גם השבועה שבסופה של השליחות? ראו אין הדברים מתחברים עם בקשתו של משה לחזור ולהיות "אזרח פשוט" עליה עמדנו בדברינו [עזה כמונות אהבה](#) בפרשת וילך. (ראו גם [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) וכן [אין המלך נכנס כהדיוט](#), שניהם בפרשת ואתחנן). זאת ועוד, משה מקיים את השבועה שהשביע יוסף את בני ישראל "והעליתם את עצמותי מזה אתכם". כולם עסוקים בשאלת כלי כסף וכלי זהב ומשה עסוק בקיום שבועת יוסף (מכילתא בשלח, תוספתא סוטה פרק ד, דברינו [ארונו של יוסף](#) בפרשת בשלח). ובמהלך שליחותו מפר משה את השבועה שנשבע הקב"ה למחות את ישראל (נתעטף משה בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד ושואל על נדרו, שמות רבה מג ד). אבל הוא, אין לו רב שיתיר לו את נדרו! בתחילתה של הדרך היה רב שיתיר את השבועה: הקב"ה בעצמו או שמא יתרו! וכל זאת כדי לקיים את שבועת הקב"ה לאבות שיגאל את בניהם (שמות רבה ו ד). אבל בסופה, אין רב שיתיר את נדרו של הקב"ה שמשה לא ייכנס לארץ ישראל.

²⁵ ראו מקבילה ואולי מקור בספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שני: "ומשה בן מאה ועשרים שנה, זה אחד מארבעה שמתו בן מאה ועשרים שנה ואלו הם: משה והלל הזקן ורבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא" וההמשך בדומה לבראשית רבה.

²⁶ משה הוא אבטיפוס לגדולי ישראל שהיו להם חיים אחרים לפני שמשו את ישראל. שני פרקי חיים היו למשה לפני שיצא לגאול את ישראל ועלה לשמי רום והוריד ולימד תורה לעם ישראל. שליש מחייו היה "נסיך מצרים", שליש היה רועה צאנו של יתרו (ובמדרשים מאוחרים היה גם ארבעים שנה מלך על כוש, ראו אוצר המדרשים אייזנשטיין עמ' 359, כנראה בשליש הראשון של בית המלוכה המצרי ששלט על כוש, רשב"ם פרשת בהעלותך על האשה הכושית שמשו לקח, במדבר יב א, דברינו [האשה הכושית](#)). רק בשליש האחרון לחייו שימש את ישראל והיה "איש האלהים". (דברינו [משה איש האלהים](#) בפרשת וזאת הברכה). היו למשה גם חיים אחרים שאי אפשר ככה סתם להתנתק מהם ולבעוט בהם. יש מחויבות לעבר ורק בהתרת איסוריהם, שבועותיהם ונדריהם של החיים הקודמים ניתן לפתוח בחיים חדשים.